

Marknadsmakt och ägarmakt – ett 20-årsperspektiv*

Koncentration och ägarförhållande bland svenska företag och deras betydelse för makt och inflytande över näringsliv och samhällsutveckling var heta frågor 1968. Inga Persson-Tanimura visar hur ekonomernas sätt att analysera dessa frågor förändrats. Marknadsandelar framstår inte längre som lika avgörande för omfattningen av marknadsmakt. Ägarforskningen har lyft fram effektivitetsaspekterna på ägarstruktur och ägarbeteende.

Det svenska samhällsmaskineriet hade fungerat med sedvanlig effektivitet. Revolutionsåret 1968 verkade rentav ha föregripits och planerats för. Vissa av dess frågeställningar, såsom kapitalismens koncentrationstendenser och makten över näringslivet, hade sålunda redan i förväg inkorporerats i utredningsapparaten och blivit föremål för datainsamlande

1968 – 20 år efteråt

och analys. 1968 publicerades dels *Industrins struktur och konkurrensförhållanden* (SOU 1968:5), dels *Ägande och inflytande inom det privata näringslivet* (SOU 1968:7). Det rörde sig om delbetänkanden från Koncentrationsutredningen, vilken tillsatts 1961 under ordförandeskap

INGA PERSSON-TANIMURA är docent i nationalekonomi vid Lunds universitet. 1968 läste hon nationalekonomi i Lund för bli Koncentrationsutredningens ordförande professor Guy Arvidsson. 1988 sitter hon i ledningsgruppen för Maktutredningen.

och vetenskaplig ledning av professorn i nationalekonomi Guy Arvidsson. Utredningsuppdraget var omfattande och avsåg både makten över företagen och företagens makt över marknader. Utredningen kom att publicera åtta delbetänkanden. Det sista, en undersökning rörande industriella koncerner i i-länder av Nils Lundgren, framlades 1975. På grund av Guy Arvidssons bortgång fick dock Koncentrationsutredningen aldrig något sammanfattande slutbetänkande.

1968 var ett livligt år i Lund. På Nationalekonomiska institutionen härskade emellertid ett relativt lugn. Visserligen restes krav på ändrade litteraturlistor och på mer undervisning i marxistisk ekonomi, men när det bifölls och undervisning i ämnet tillhandahölls falnade entusiasmen snabbt bland de flesta studenterna. På andra sätt var dock institutionen i Lund livlig de här åren. Den erbjöd en stimulerande intellektuell miljö. 1968 läste jag t ex doktorskurser i finanspolitik för

* Yves Bourdet, Rolf Eidem, Mats Isaksson och Rolf Skog har med sina kunskaper och kommentarer varit mig till stor hjälp i arbetet med denna artikel. Laszlo Somogyi och Jan Johannesson bekräftade min minnesbild av 1968.

Ingemar Ståhl, i tillämpad välfärdsteori för Guy Arvidsson och i internationell planering och utveckling för Andreas Papandreou.

Guy Arvidssons entusiasm för välfärdsteori och för vad den rätt utnyttjad skulle kunna åstadkomma hade ibland nästan väckelsekaraktär. Skillnaden mellan företagsekonomiska och samhällsekonomiska bedömningar drevs med skärpa och konsekvens. Avvikelse från samhällsekonomiskt effektivt resursutnyttjande, sådana avvikelser bakgrund och hur samhällsekonomiskt bättre tillstånd kunde uppnås sågs som viktiga och centrala frågor för nationalekonomer att analysera och driva mot en motspänstig verklighet. Varför detta överdrivna intresse för att öka tillväxttakten, frågade han oss, när vi ändå kan vänta att kommande generationer får högre ekonomisk standard än vi själva. De stora vinsterna kan istället göras genom att se till att de resurser vi har utnyttjas på ett samhällsekonomiskt effektivare sätt.

Vi lyssnade till disputationer på avhandlingar tillkomna inom Koncentrationsutredningens ram (av bl a Alf Carling och Tony Hagström), men tyngdpunkten i Arvidssons undervisning låg på grundläggande välfärdsteori, på second-best-problematiken, marginalkostnadsprissättning och samhällsekonomiska investeringskalkyler. Analysen i Affärsverksutredningen (SOU 1968:45-46) slaktades obönhörligt – att driva affärsverk efter privatekonomiska principer betraktades som samhällsekonomiskt huvudlöst. Det kan onekligen stämma till eftertanke i dessa dagar då nästan alla verkschefer tycks drömma privata drömmar.

Mycket kan således ändras på 20 år. I denna artikel skall jag följa förändringarna mellan nu och då vad gäller nationalekonomernas sätt att närma sig frågorna kring ägande och koncentration i näringslivet. Jag intresserar mig främst för den nationalekonomiska teori- och metodut-

vecklingen på dessa områden och inte för förändringarna i de ideologiska och politiska perspektiven. Det jag vill belysa är skillnaderna mellan hur nationalekonomer på 1960-talet och nationalekonomer 1988 analyserar frågorna kring ägande och koncentration.

Koncentration och marknadsmakt

Koncentrationsutredningen

Koncentrationsutredningen skulle, enligt sina direktiv, bl a kartlägga och analysera koncentrationstendenser inom näringslivet och de återverkningar dessa kunde ha på konkurrens- och produktionsförhållanden. Flertalet av utredningens delbetänkanden ägnades också frågeställningarna kring koncentration och marknadsmakt. De teoretiska grundvalarna för analysen drogs upp av Alf Carling i *Industrins struktur och konkurrensförhållanden*. Hans utgångspunkt var den nationalekonomiska teorin om olika marknadsformer och den analysmetodik som utvecklats i Bains *Industrial Organization* [1959]. Enligt denna antogs marknadsformen (market structure) påverka företagets beteende på marknaden (market conduct) och därmed marknadsfunktionssätt (market performance). Marknadsstrukturen antogs vara relaterad till antalet köpare och säljare på marknaden samt dessas andelar av efterfrågan respektive utbudet. Andra faktorer av betydelse var bl a olika slags inträdeshinder (såsom produktdifferentiering), förekomst av stordriftsfördelar och varornas priselasticitet. Data över säljar- och köparkoncentration gav möjlighet till en grov gruppering av varumarknaderna efter marknadsform, dvs till en indelning i monopol, oligopol osv. Företagens beteende diskuterades därefter i huvudsak utifrån den statiska pris- och allokeringsteori för olika marknadsformer. Slutsteget i

analysen var att belysa "market performance", dvs marknadens effektivitet i olika avseenden. Här kom välfärdsteorin in. Den gav teoretiskt underlag för bedömningarna av effektiviteten i produktionen och resursallokeringen på de olika marknaderna. De teoretiska fundamenten för Koncentrationsutredningens arbete var sålunda *marknadsformer, statisk pris- och allokeringsteori* samt *normativ välfärdsteori*.

Koncentrationsutredningens empiriska arbete omfattade dels en allmän kartläggning av strukturen i branscher och varugrupper, dels mer detaljerade fallstudier av konkurrensförhållanden och strukturförändringar i ett urval industribranscher. Kartläggningen avsåg förhållandena år 1963 och omfattade dels *produktionskoncentrationen* i olika branscher och i industrin som helhet (mätt med hjälp av koncentrationsmått för förädlingsvärdet), dels *säljarkoncentrationen* för olika varugrupper (mätt med hjälp av olika företagsandelar av produktionen i Sverige och med hjälp av totala export- och importandelar). Den behandlade således bara det första steget i structure-conduct-performance-modellen. De övergripande måtten kompletterades med studier av omfattningen av kartellsamarbete och horisontell och vertikal integration, vilka sågs som konkurrensbegränsande och som potentiella källor till samhällsliga effektivitetsförluster.

Enligt kartläggningen framstod oligopol och monopolistisk konkurrens som de vanligaste marknadsformerna på de industriella varumarknaderna, men också åtskilliga fall med starka monopolinslag förekom. Fallstudierna av olika industribranscher följde dels upp alla stegen i structure-conduct-performance-modellen, dels tillförde de ett mer dynamiskt perspektiv genom att marknadsstrukturens utveckling över tiden, bl a som följd av konkurrensbetingelser och företagsbetende inom branschen, studerades.

Den norska maktutredningen

När den norska maktutredningen tillsattes 1972 var ett av de maktcentra den hade i uppdrag att studera de ekonomiska maktgrupperingarna. Inom utredningen genomförde ekonomer studier av koncentrationsförhållanden och marknadsmakt inom norsk industri, liknande Koncentrationsutredningens för Sverige (se NOU 1978:33). Även här var utgångspunkten olika marknadsformer och structure-conduct-performance-modellen. Det empiriska arbetet omfattade främst kartläggningar av koncentrationsgrad (produktions- och marknadsandelar för de största företagen) och av konkurrensbegränsande avtal och samarbete. Ekonometriska studier tydde på ett svagt positivt samband mellan kapitalavkastning och marknadskoncentration inom norsk industri, vilket tolkades som att marknadskoncentration var förknippad med viss marknadsmakt.

Innovatör vad gäller analysen av marknadsmakt inom den norska maktutredningens ram var inte någon nationalekonom utan istället sociologen Gudmund Hernes. Visserligen diskuterade de norska ekonomerna offentliga ingrepp på marknaderna som upphov till, respektive motmakt mot, marknadsmakt, men det var Hernes som satte in ingrepp av olika slag på marknaderna i en vidare samhällsorganisatorisk ram (se Hernes [1978] eller Arvedson m fl [1982]). I några uppsatser utvecklade han begreppet förhandlingsekonomi som beteckning för det samspel mellan företag, politiker, administratörer och organiserade intressen vilket präglade många av det norska samhällets marknader och där marknadsmakt ofta hade samband med förhandlingsstyrka och erhöles och upprätthölls via påverkan av politiska och administrativa beslut. Här försköts perspektivet från välfärdsteorins "hur skall politiker och administratörer kunna ingripa för att motverka samhällsekonomiskt ineffektiv marknads-

makt", dvs en närmast teknisk syn på politiska ingripanden, till studiet av hur politiker i en förhandlingsekonomi aktivt medverkar till att skapa marknadsmakt för olika intressenter.

Förhandlingsekonomi

Norska forskare följde emellertid inte, mig veterligt, upp det förhandlingsekonomiska angreppssättet med empiriska studier av enskilda marknader. Denna utmaning antogs istället av Ingemar Ståhl, som utifrån en samhällsorganisatorisk, förhandlingsekonomisk teori (se Ståhl [1977]) tillsammans med andra 1984 genomförde en empirisk analys av jordbruks- och livsmedelsmarknaderna (Bolin m fl [1984]). Här sågs marknadsmakt som utvecklad och framförhandlad över historisk tid i ett samspel mellan producenter, politiker, byråkratier och organiserade intressen, var och en handlande utifrån sitt egenintresse. Public choice-skolans teori (se Mancur Olsons teorier om kollektiv organisering knöts ihop med frågeställningarna kring marknadsmakt.

Liknande angreppssätt växte fram i anslutning till forskning kring handelspolitik och tullskydd. Olika (organiserade) intressegruppers agerande för att t ex via tullskydd uppnå fördelar på andras bekostnad analyserades inom teorin för "rent-seeking" och "DUP"-aktiviteter (directly-unproductive, profit-seeking activities).¹ I sin bok *Beredskap eller protektionism* (Hedlund & Lundahl [1985]) anknöt Stefan Hedlund och Mats Lundahl direkt till denna teoribildning i sin analys av svensk jordbrukspolitik och marknadsmakt på jordbruksområdet.

Vad gäller marknaderna för industrivaror betraktades under 1970-talet, framför allt i Västeuropa, det minskade tullskyddet och den ökade internationella integrationen som ett effektivt medel mot marknadsmakt. Internationaliseringen kunde visserligen leda till större företag och

ökad företagskoncentration i det enskilda landet, men detta behövde inte innebära ökad marknadsmakt när konkurrensen från producenter i andra länder samtidigt ökade. Företagskoncentration sågs inte som något allvarligt problem från effektivitetssynpunkt, vilket bl a avspeglade sig i minskad forskning på området (se Erixon [1987]). Efterhand har dock intresset kommit åter, både p g a teoretiska landvinningar och p g a den faktiska ekonomiska utvecklingen.

Även på industrivarumarknader med internationell konkurrens har det visat sig att det finns visst utrymme för marknadsmakt (se Bourdet [1988 a]). På vissa marknader är den internationella företagskoncentrationen numera så stor att de kan karaktäriseras som oligopolmarknader med utrymme för direkt marknadsmakt, dvs för olika former av konkurrensbegränsande samverkan mellan företagen. Vidare har det visat sig att förhandlingsekonomi och tillskapandet av indirekt marknadsmakt via påverkan på politiska och administrativa beslut om t ex tullskydd, "frivilliga" exportbegränsningar, tekniska standards etc också är relevant för industrivaror i internationell konkurrens. Detta har bl a illustrerats av framväxten av en "nyprotektionism" under 1980-talet. Hur en sådan "internationell" marknad med förekomst både av direkt och indirekt marknadsmakt, nämligen bilmarknaden, fungerar har belysts i en avhandling av Yves Bourdet (Bourdet [1988 b]).

Teoretiska landvinningar

De teoretiska landvinningarna berör direkt föreställningarna bakom structure-conduct-performance-modellen. Dessa har utmanats av William Baumol och dennes medarbetare (se t ex Baumol [1982]), av Harold Demsetz (se Demsetz [1974])

¹ Se Buchanan m fl [1980] och Bhagwati [1982].

och av Oliver Williamson (se t ex Williamson [1985]).

Koncentrationsmått som mått på marknadsmakt bygger på att det faktiskt existerande antalet företag och dessas marknadsandelar återspeglar konkurrensförhållandena på marknaden. Teorin om "contestable markets", utvecklad av bland andra Baumol, visar emellertid på betydelsen för förekomsten av marknadsmakt av *potentiella* konkurrenter och dessas lätthet/svårighet att ta sig in på marknaden ifråga. Betydelsen av stordriftsfördelar tonas därvid ner och istället framhävs speciellt betydelsen av "sunk costs", dvs kostnader som redan tagits av existerande producenter men vilka potentiella konkurrenter måste matcha för att kunna ta sig in på marknaden. Marknader med samma grad av koncentration, enligt traditionella koncentrationsmått, kan således skilja sig markant åt vad gäller utrymmet för marknadsmakt genom att det finns skillnader mellan dem vad gäller potentiell konkurrens.

Att ett positivt samband mellan kapitalavkastning och marknadskoncentration utgör ett tecken på marknadsmakt har ifrågasatts av bl a Harold Demsetz. Marknadsmakt i koncentrerade branscher borde leda till högre kapitalavkastning för såväl små som stora företag. Demsetz fann emellertid inte något positivt samband mellan koncentration och avkastning för små företag, vilket fick honom att förkasta koncentrations/marknadsmakt-hypotesen. Istället, menade han, reflekterade den högre kapitalavkastningen i koncentrerade branscher stora företags större effektivitet.²

I structure-conduct-performance-modellen utgör perfekt konkurrens-marknaden normen. Avvikelser från denna ses som tecken på konkurrensbegränsningar, vilka i sin tur kan medföra samhällsekonomiska effektivitetsförluster. Studierna inom Koncentrationsutredningen byggde på en sådan föreställningsram. Samma ram var också vägledande för utform-

ningen av konkurrens- och fusionspolitiken i USA under många år. Oliver Williamson har i sina arbeten ifrågasatt denna norm. Många av de fenomen som enligt structure-conduct-performance-modellen setts som konkurrensbegränsande och som förknippade med samhällsekonomiska effektivitetsförluster kan enligt hans analys istället ses som institutionella och kontraktsmässiga lösningar på marknader där det förekommer transaktionskostnader av olika slag (se Williamson [1985]). För konkurrenspolitiken är det jämförelser med *alternativa* sätt att lösa de bakomliggande informations- och transaktionskostnadsproblemen som är relevanta och inte frikonkurrensjämförelsen. Detta synsätt har bl a kraftigt påverkat utformningen av den amerikanska konkurrenspolitiken under senare år.³

Sammanfattningsvis framstår för 1988 års ekonomer koncentrationen på en marknad (och därmed olika koncentrationsmått) inte som lika avgörande för förekomsten av marknadsmakt som den gjorde för 1968 års ekonomer i Koncentrationsutredningen. Koncentration utgör bara *en* bland många faktorer (inklusive politiska och administrativa regleringar) som kan ge upphov till marknadsmakt. Istället har forskningen alltmer återvänt till att genomföra specifika industristudier, där *marknadsbeteendet* direkt analyseras.⁴ En annan, något överraskande förändring är att där 1968 års ekonomer närmast framstår som apolitiska tekniker i en tid av politik och ideologi, har 1988 års ekonomer i en postmodernistisk period av svalare engagemang blivit

² I en senare studie har Stephen Martin visat att koncentration och effektivitet snarare utgör komplementära än konkurrerande förklaringar till högre avkastning (se Martin [1988]).

³ För en översikt av förändringarna i den amerikanska konkurrenspolitiken och bakgrunden till dessa förändringar, se Williamson [1985], kapitel 14.

⁴ Se Schmalensee [1982].

mer av samhällsvetare och politiska ekonomer med intresse för och analyser av interaktionen mellan politik och ekonomi.

Ägande i näringslivet: från finansfamiljer till ägarkompetens och kontroll

Det andra stora delområdet för Koncentrationsutredningens arbete var "ägande- och inflytandeförhållandena inom det privata näringslivet". I början av 1960-talet hade C-H Hermansson påvisat en betydande ägarkoncentration i svenskt näringsliv och myntat begreppet "de 15 familjerna" (Hermansson [1962]). Koncentrationsutredningen fördjupade och preciserade bilden av storföretagens ägarstruktur, olika ägargruppers betydelse och relationerna mellan ägare, styrelser och företagsledningar.

Ägarstruktur och inflytande på 1960-talet

Tony Hagström som ansvarade för denna del av Koncentrationsutredningens arbete tog utgångspunkt i Berle och Means' klassiska arbete (Berle & Means [1932]), enligt vilket makten över de amerikanska storföretagen förskjutits från ägare till professionella företagsledare. Aktieägarstrukturen antogs därvid spela stor roll. En koncentrerad struktur ansågs skapa förutsättningar för ett starkt ägarinflytande, medan en spridd ägarstruktur lämnade större utrymme för företagsledningars inflytande. En analys av den ekonomiska maktkoncentrationen krävde därför "en kartläggning av koncentrationsgraden och av vilka som kontrollerar ifrågavarande storföretag" (SOU 1968:7, s 13). Inledningsvis undersöktes storföretagssektorn och storföretagens relativa betydelse, varpå studien inriktades på ägarförhållandena i de privata storföretagen år 1963.

Koncentrationsutredningen undersök-

te antalet aktieägare och aktieägarnas storleksmässiga fördelning. Resultaten visade att ägarstrukturen i de börsnoterade företagen antalsmässigt dominerades av ägare med små innehav, men att dessas *andel* av aktiekapitalet var mycket begränsad. Enligt en undersökning av ägarförhållandena i 15 börsnoterade företag innehade de 1 promille största aktieägarna 25 procent av aktiekapitalet och de 1 procent största aktieägarna 50 procent av aktiekapitalet. Ägandet i svenska storföretag var fortfarande mycket koncentrerat, mer koncentrerat än i t ex USA och England. 95 procent av aktieägarna i storföretagen var fysiska personer. Andelen juridiska personer var alltså liten, men deras aktieinnehav svarade för 46 procent av det totala aktiekapitalet.

Ägarkoncentrationen bland svenska storföretag tycktes således lämna utrymme för fortsatt makt och inflytande från ägarnas sida. Mot denna bakgrund ansåg utredningen det vara av intresse att undersöka i vilken utsträckning de stora aktieägarna också var företrädare i företagens styrelser. Utredningen fann en hög representation för de större ägarintressena. I de börsnoterade storföretagen var 42 procent av de 20 största ägarna i respektive företag företrädare i styrelsen. Även om styrelsemedlemmarnas egna aktieinnehav var små, kunde de betraktas som ombud för aktieägare vilka innehade en betydande del av respektive företags aktier. Här bekräftades bilden av fortsatt starkt ägarinflytande över svenska storföretag.

Vad hade då hänt med "de 15 familjerna"? Koncentrationsutredningen ringade för 1963 in 17 stora ägargrupper inom svensk industri. Av dessa var 14 familjer och 2 bankanknutna investmentföretag. Det visade sig att en ägare/ägargrupp ensam eller tillsammans med en annan ägare/ägargrupp hade majoritetsintresse eller dominerande minoritetsintresse i 190 av de 282 storföretag Koncentrationsutredningen studerade. Utredningen visade

också att koncentrationen av styrelseuppdrag till ett litet antal personer var påtaglig. De 20 mest uppdragstygda personerna innehade sammanlagt närmare 500 uppdrag som styrelsemedlem eller VD.

Mot ökat institutionellt ägande

Koncentrationsutredningens studier kring ägandet var i stor utsträckning kartläggande. De kan också sägas ha haft ett maktperspektiv snarare än ett samhälls-ekonomiskt effektivitetsperspektiv. Koncentrationsutredningens påvisande av den stora ägarkoncentrationen inom svenskt näringsliv bidrog förmodligen till de växande kraven på löntagarfonder under 1970-talet. I anslutning till studierna och debatten om löntagarfonder kom också analysen av ägarfunktionen i företagen att fördjupas. Delvis återspeglade det teoriutvecklingen inom nationalekonomin under 1970- och 1980-talen, men även den fortsatta förändringen i den svenska ägarstrukturen spelade en roll.

Efter 1963 förlorade successivt flera av de tidigare ägarfamiljerna sin inflytande-mässiga position i svenskt näringsliv. En kartläggning av ägarstrukturen år 1979 (Boman [1982]) visade en kraftig ökning av s k *institutionellt ägande* genom juridiska personer såsom rörelsedrivande bolag, investmentbolag, försäkringsbolag och fonder av olika slag. Inte mindre än 60 procent av det totala börsvärdet vid utgången av år 1979 innehades av institutioner. Av de 17 största ägargrupperna 1979 vara bara 5 familjer och resten institutioner. Institutionaliseringsen av ägandet har fortsatt under 1980-talet (se Isaksson & Skog [1988 b]).

Framväxten av nya storägare och en förändrad ägarstruktur har lett till ett starkt ökat intresse för ägarstrukturens, ägarbeteendets och ägarkompetensens betydelse för det svenska näringslivets effektivitet och förnyelseförmåga. Det har bl a hävdats (se Hedlund m fl [1985]) att ägarfunktionen blivit mer passiv i och

med att institutioner fått ökad betydelse på bekostnad av de gamla finansfamiljerna. Långsiktiga industrialister har kontrasterats mot kortsiktiga klippare. Företeelser som fientliga uppköp och försvarsåtgärder mot kontrollägarskiften har uppmärksamats och diskuterats (se Isaksson & Skog [1988 a]). Intresset kan således sägas ha förskjutits från makt- och inflytandefrågor till statiska och dynamiska effektivitetsaspekter av ägandet. Det är symptomatiskt att den ägarutredning som tillsattes av Industridepartementet 1985 fick i uppdrag att studera inte bara förändringarna i ägarstrukturen utan även *orsakerna* till förändringarna samt ägarförändringarnas *effekter* på enskilda företags effektivitet, på kapitalförsörjningen inom industrin och på fördelningen av kapital mellan branscher och/eller företag.

Teoriutvecklingen kring ägandet

De teoretiska förutsättningarna för att genomföra mer ingående analyser av effektivitet och ägande har samtidigt förbättrats. Teoribildningen är påtagligt mer utvecklade än vad som var fallet då Koncentrationsutredningen tillsattes.⁵ Utgångspunkten för de nya teoretiska ansatserna är en kontraktteoretisk syn på företaget.⁶ I aktiebolaget innehar aktieägarna ett residualkontrakt, vilket innebär att de får ersättning först när övriga kontrakt, såsom anställnings-, låne- och leverantörskontrakt, erhållit överenskommen ersättning. Aktieägarnas roll som riskbärare är kopplad till en möjlighet för dem att utöva inflytande och kontroll över företags resursallokering i form av dels den till aktien knutna rösträtten, dels möjligheten att fritt överlåta aktierna. Med en ter-

⁵ Se Isaksson & Skog [1988 b] för en utförligare diskussion av de nya teoriansatserna.

⁶ Se Ingemar Ståhls debattinledning om "Ägande och makt i företagen" i Nationalekonomiska foreningens förhandlingar 1975-11-20, refererad i *Ekonomisk Debatt* nr 1/76.

minologi lånad från Hirschman [1970] brukar dessa funktioner ibland betecknas som "voice" respektive "exit". Alternativt brukar man säga att aktieägarna har dels en monitorfunktion, dels en signalfunktion (se Eidem [1987]). Enligt Hedlund m fl [1985] finns det en tendens till att olika ägare specialiserat sig på att utnyttja antingen exit eller voice. Utövande av kontroll via voice ställer större krav på aktieinnehavets storlek och på ägarens kompetens. Enligt Isaksson och Skog [1988 b] är det t ex i huvudsak tre ägarkategorier (fysiska personer, investmentbolag och icke-finansiella företag) som förekommer som kontrollerande ägare i de svenska börsföretagen.

Sammanfattningsvis kan (och bör) aktieägarna således fylla en viktig resursallokerande funktion i ekonomin. Det är aktieägarna som i sista hand övervakar att företagets resurser utnyttjas på effektivt sätt och att kapitalresurser omfördelas mellan företag och branscher efter ändrade lönsamhetsutsikter.

Aktiemarknaden kan i detta perspektiv ses som en "marknad för företagskontroll", via vilken förändringar i företagets ägar- och inflytandestruktur kan äga rum. Den ökade aktiviteten på Stockholms fondbörs under 1980-talet kan ses som en aktivering av den svenska kontrollmarknaden för företag. Aktiveringen har medfört en ökning av både antalet kontrollägarskiften och antalet företagsuppköp (Isaksson & Skog [1988 b]). Det ökade korsägandet mellan svenska företag kan tolkas som ett sätt för sittande företagsledning att söka skydda sig mot kontrollmarknadens övervakning. Korsägandet försvårar för nya, potentiella ägare att öka sitt inflytande och sin kontroll i de berörda företagen. Analogt med den nya teoribildningen kring koncentration och marknadsmakt skulle man här kunna tala om inträdeshinder och om den samhälls-ekonomiska betydelsen av att aktiemarknaden får utgöra en marknad med "contestable control". I 1988 års effektivitets-

perspektiv framstår det som centralt att 1968 års relativt trögrörliga ägarbild under en tjugoförårsperiod kom att ersättas av en livligare kontrollmarknad med tillflöde av nya aktörer och av konkurrerande kontrollägare.

Maktutredningen

Den svenska maktutredningen skall, enligt direktiven, fördjupa kunskaperna om fördelningen av maktresurser och inflytande inom olika samhällsområden, däribland näringslivet, och om medborgarnas möjligheter att påverka sina levnadsvillkor. Inom utredningens ram bedrivs mot denna bakgrund forskning bla kring "Makten över marknaderna" och "Makten över företagen". Studierna tar hänsyn till den ovan beskrivna teori- och metodutvecklingen och förändrar och vidgar därmed perspektivet från 60-talets koncentrationsutredning. Sålunda analyseras inte bara koncentration och marknadsmakt utan också bla marknadsmakt erhållen via förhandlingsekonomin samt utformningen av den svenska konkurrenspolitiken med syfte att motverka marknadsmakt. För medborgarnas levnadsvillkor är det också av vikt att aktieägandets resursallokerande funktion fungerar på ett effektivt sätt, vilket uppmärksammas i projektet "Makten över företagen". Ur Maktutredningens synvinkel behöver emellertid effektivitetsaspekten på ägandet i näringslivet kompletteras med ett demokratiskt perspektiv. Studierna inriktas därför också på att belysa sambanden mellan aktieägarmakten och den politiska demokratin.

Referenser

- Andersson, D, [1983], *Vad gör kapitalisterna?*. Tiden, Stockholm.
- Arvedson, L m fl (red), [1982], *Land i olag*. SNS, Stockholm.
- Bain, J S, [1959], *Industrial organization*. New York.
- Baumol, W J, [1982], "Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure". *American Economic Review*, March.
- Berle, A A & Means, G C, [1932], *The Modern Corporation and Private Property*. New York.

- Bhagwati, J, [1982], "Directly Unproductive Profit-Seeking (DUP) Activities". *Journal of Political Economy*.
- Bjuggren, P-O, [1988], "Företagsformer, ägande och kontroll", manus, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.
- Bolin, O m fl, [1984], *Makten över maten*. SNS, Stockholm.
- Boman, R, [1982], "Ägarstrukturen i borsföretagen", i SOU 1982:28, *Lontagarna och kapitaltillväxten 9*.
- Bourdet, Y, [1988 a], "Market Power and Consumer Welfare", *Maktutredningen, English Series*, Report No 20.
- Bourdet, Y, [1988 b], *International Integration, Market Structure and Prices*. Routledge, London.
- Buchanan, J M, Tollison, R D & Tullock, G (red), [1980], *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society*. College Station.
- Demsetz, H, [1974], "Two Systems of Belief about Monopoly", i Goldschmid, H M m fl (red), *Industrial Concentration: The New Learning*. Boston.
- Eidem, R, [1987], *Aktieägandet och demokratin*. Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Ekonomisk Debatt* 1976:1, Temanummer om "Ägande och makt i företagen".
- Erixon, L, [1987], *Orsaker till företagskoncentration i utvecklade industriländer*. Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Hedlund, G m fl, [1985], *Institutioner som aktieägare*. SNS, Stockholm.
- Hedlund, S & Lundahl, M, [1985], *Beredskap eller protektionism*. Liber, Malmö.
- Hermansson, C-H, [1962], *Monopol och storfinans*. Stockholm.
- Hernes, G (red), [1978], *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. Oslo.
- Hirschman, A O, [1970], *Exit, Voice and Loyalty*. Cambridge, Mass.
- Isaksson, M & Skog, R, [1988 a], "Kontrollagarskiften och försvarsåtgärder", i *Mitt i steget*. LO/Tiden, Stockholm.
- Isaksson, M & Skog, R, [1988 b], "Ägande och inflytande i svenskt näringsliv". *Ekonomisk Debatt*, Årg 16, nr 7.
- Martin, S, [1988], "Market Power and/or Efficiency". *The Review of Economics and Statistics*, No 2, May.
- NOU 1978:33, *Maktutredningen, Om konsentrasjon og marknadsmakt*.
- Schmalensee, R, [1982], "The new industrial organization and the economic analysis of modern markets", i Hildenbrand, W (red), *Advances in Economic Theory*. Cambridge.
- SIND (Statens industriverk), [1980], *Ägandet i det privata näringslivet*. Stockholm.
- SOU 1968:5, *Industrins struktur och konkurrensförhållanden*.
- SOU 1968:7, *Ägande och inflytande inom det privata näringslivet*.
- SOU 1968:45-46, *Affärsverksutredningen*.
- Ståhl, I, [1977], "En ekonomisk teori för blandekonomin", i Dahmén, E (red), [1977], *Erfarenheter av blandekonomin*. Stockholm.
- Williamson, O E, [1985], *The Economic Institutions of Capitalism*. MacMillan, New York.